

WOLFGANG DICK, GISELA MEHNERT

ROLA MARKSIZMU W KSZTAŁTOWANIU ŚWIADOMOŚCI STUDENTÓW

Na II Konferencji Naukowo-metodycznej Studium Podstaw Marksizmu-Leninizmu postawiono wykładowcom filozofii między innymi także i to zadanie, by bardziej wykorzystywali możliwości zawarte w ich kursie dla rozwijania obrazu historii i świadomości historycznej naszych studentów. Grupa robocza ds. materializmu dialektycznego i historycznego Centralnej Komisji ds. Marksizmu-leninizmu obradowała w styczniu 1987 roku nad tymi kwestiami. Pragniemy niniejszym krótko przedstawić nasze pojmowanie tych spraw oraz tezewo wyjaśnić kilka punktów.

I. MOŻLIWOŚCI ZAWARTE W TREŚCI KURSU PRZEDMIOTU

W każdej grupie tematów znaleźć można punkty zaczepienia dla materializmu dialektycznego i historycznego. Dotyczy to zwłaszcza opracowywania materialistycznego pojmowania dziejów, które w programie określone jest jako *najważniejszy wkład Marksa i Engelsa do rozwoju myśli filozoficznej*. Materializm historyczny, jako nauka o ogólnych prawach rozwoju społeczeństwa, stanowi podstawę metodologiczną naukowego obrazu historii i historycznej świadomości. Zasady nauczania marksizmu-leninizmu są częścią tej metodologicznej podstawy. Studenci uczą się tego najlepiej poprzez głębokie studia dzieł klasyków marksizmu-leninizmu, wśród których szczególne miejsce zajmuje praca Fryderyka Engelsa *Ludwik Feuerbach i zmierzch klasycznej filozofii niemieckiej*. Poza problemami metodologicznymi, które ukazują się studentom poprzez analizę Engelsowskiego tekstu, do pogłębienia obrazu historii i świadomości historycznej studentów przyczyniają się również wyjaśnienia wykładowcy, na przykład omówienie historycznego tła, a więc czasu, gdy Engels pisał swą pracę (1886 r.), dlaczego ją napisał wówczas, a także dotyczące czasu, o którym pisał (lata czterdzieste XIX wieku).

Na czele zasad kształtujących nauczanie podstaw marksizmu-leninizmu znajduje się urzeczywistnianie jedności teorii marksistowsko-leninowskiej i rewolucyjnej praktyki, nauki i polityki, osiągnane przez zbliżenie dydaktyki do życia. Wymaga to, by przekazując teorię marksistow-

sko-leninowską wychodzić od realnych procesów społecznych i politycznych.

W kwestii obrazu historii i świadomości historycznej naszych studentów oznacza to przede wszystkim: nawiązywać do ich wiedzy historycznej, którą przynoszą na uczelnie z poprzedniego etapu ich kształcenia, lecz nie zatrzymywać się na tym, a wzbogacać tę wiedzę, rozszerzać ją i uzupełniać. Problem metodyczny polega tu na tym, że mamy nauczać filozofii, a nie ześlizgiwać się w historię. Związek filozofii i historii — o ile dotyczy to studium podstaw marksizmu-leninizmu — polega na tym, że filozofia ujmuje swe czasy w postaci myśli. To określenie stanowiska filozofii, wywodzące się od G. W. F. Hegla ma dla politycznej skuteczności naszej dydaktyki tę konsekwencję, że należy ukazywać czas, w którym ukształtowały się jakieś idee filozoficzne, względnie w zastosowaniu do jakiegoś szczegółowego tematu — ukazać czas, w którym powstała filozofia marksistowska. Tym samym wkraczamy w lata czterdzieste XIX wieku i zamierzamy poniżej ukazać szczegóły konkretnego kształtowania dydaktyki w tej tematyce.

II. WSZYSTKIE ŚRODKI NALEŻY STOSOWAĆ CELOWO

Gdy cel i metoda prowadzenia zajęć zostaną już ujęte w sposób, jaki wskazaliśmy powyżej, znaczenia nabiera wybór odpowiednich metod, sposobów i środków dydaktycznych. Dla umocnienia i pogłębienia marksistowsko-leninowskiego obrazu historii i socjalistycznej świadomości należy w kursie materializmu dialektycznego i historycznego sensownie zastosować środki historyczne w formułowaniu problemów filozoficznych. Zalicza się tu życiorys Karola Marksa i Fryderyka Engelsa, pozwalający zobrazować ich walkę i osobiste zaangażowanie w od - krycie historycznej misji klasy robotniczej; mieszczą się tu dokumenty z ich życia, listy, podobizny, sprawozdania współczesnych o nich obu. Zalicza się tu dokumenty epoki, zwłaszcza o ważnych wydarzeniach w ruchu robotniczym, również i rzeczywistość tworzona przez artystów z ich punktu widzenia. Sam Engels przecież charakteryzuje w swym artykule *Prędkie postępy komunizmu w Niemczech* obraz *Tkacze śląscy* pędzla Carla W. Hubnera jako *obraz... który agitował za socjalizmem skuteczniej od ulotek*¹. Engels także przełożył na język angielski wiersz Heinego *Tkacze śląscy*.

Obrazując żywo wydarzenia historyczne wzbogacamy obraz historii u naszych studentów; jednocześnie zaś tworzymy atmosferę wykładu, któ-

¹ K. Marks, F. Engels: *Dziela*. T. 2, Warszawa 1961, s. 600.

ra umożliwia emocjonalne podejście do nauk historycznych i historycznego poznania. Nauczyciel filozofii powinien „tylko” odtworzyć przed swymi studentami sceny z procesu walk klasowych i dać zarys ich teoretycznego odbicia. Taki styl — o ile dotyczy to skierowanych do studentów słów wykładowcy — oznacza nowe wymaganie wobec jakości wykładu w studium podstaw marksizmu-leninizmu. Poznanie racjonalne zostaje ugruntowane poprzez jasność tez i logikę argumentów, czemu sprzyja przekonująca relacja o zaangażowaniu w walce klasowej i związanych z nią konfliktach duchowych, walce o materialistyczny światopogląd, o uzasadnienie historycznej misji proletariatu.

„Sztuczka”, której musi dokonać wykładowca filozofii przy pogłębianiu i umacnianiu obrazu historii i świadomości historycznej w zajęciach z materializmu dialektycznego i historycznego, polega na filozoficznym wyjaśnianiu historycznych faktów, względnie — mówiąc inaczej — na poznaniu filozoficznym, będącym uogólnieniem procesu historycznego. Nie jest to *demonstracja na przykładzie*, lecz odpowiednio do przebiegu poznania indywidualnego, do połączenia ogólnego i jednostkowego, przechodzenie od zjawiska do istoty itd., tak jak powinien dokonywać się proces samodzielnego poznawania przedmiotu przez studentów, którymi kierują nauczyciele akademicy. Należałoby to teraz wykazać na przykładzie niektórych wydarzeń.

III. FILOZOFIA I POLITYKA

Uwagi nasze ograniczyliśmy do pierwszej połowy lat czterdziestych minionego stulecia, ponieważ Marks i Engels wówczas określili ten stosunek po nowemu (materialistycznie), jako że gra on decydującą rolę w ukształtowaniu się filozofii marksistowskiej w tym czasie; w nowym programie nauczania, tak w jego założeniach, jak i w grupie tematów wstępnych wyraźnie wysuwa się na plan pierwszy; wreszcie, ponieważ chcemy zaproponować wariant nauczania, który nawet najmłodszym studentom zawodowych szkół medycznych, pedagogicznych i innych, a także uniwersytetów i szkół wyższych może ułatwić zrozumienie tej nader aktualnej problematyki.

1. DEBATY W CAFE STEHELEY

W okresie swych studiów berlińskich Karol Marks hulał do „Klubu Doktorów”, który spotykał się w Berlinie w cukierni przy Jagerstrasse, której obecna nazwa brzmi Otto-Nuschke-Strasse.

Również i Fryderyk Engels znał dobrze kawiarnię Stehelye'g o, gdyż często przebywał w niej podczas swej służby wojskowej, któ-

rażę odbywał w Berlinie. Wówczas to 22-letni Engels narysował karykaturę, zatytułowaną *Berlińscy „Wolni”*. Widzimy na niej R u g e g o, Buhla, Nauwercka, Bruna Bauera i innych, a także K ö p p e n a w mundurze porucznika, na ścianie narysowana jest gilotyna; zaś po lewej stronie rysunku u góry siedzi wiewiórka (aluzja do nazwiska reakcyjnego pruskiego ministra kultury Eichhorna).

Około 46 lat później we wstępie do swej pracy *Ludwik Feuerbach i zwierch klasycznej filozofii niemieckiej* — czytają nasi studenci w obowiązkowej literaturze do seminarium z prac klasyków marksizmu-leninizmu — Engelsowi wydaje się *coraz bardziej pożądane zwięzłe, zwarte wyłożenie naszego stosunku do filozofii heglowskiej, wyjaśnienie w jakim sensie stanowiła dla nas punkt wyjścia, na czym polegało nasze z nią zerwanie*². O ile żywsze staje się to zdanie, gdy wprowadzimy do zajęć tę karykaturę, twór jednego z założycieli naukowego światopoglądu klasy robotniczej, która pokazuje *zmierzch* jednego z teoretycznych źródeł marksizmu. W filozofii Hegla oraz w jej interpretacji dokonanej przez jego lewicowych uczniów młodohegliści wokół Bauera i Rugego usiłowali znaleźć teorię wyzwolenia człowieka.

2. REDAKTOR NACZELNY POZNAJE

Marks mniemał (podobnie jak i H e g e l), że państwo jest organem, który powinien bronić interesu ogólnego przeciwko interesom partykularnym, szczególnym. Pogląd ten, który traktował jako miarę oceny polityki półfeudalnego państwa pruskiego i którym kierował się w swej walce, doznał jednak ciężkich wstrząsów w trakcie polemik politycznych, w które aktywnie wdawała się „Gazeta Reńska”. W związku z debatami o kradzieży drzewa i o położeniu chłopów mozelskich, w których Marks aktywnie brał stronę biednych warstw ludowych przeciwko posiadaczom, czuł się on niepewnie wówczas, gdy musiał zajmować się sprawami materialnymi i wypowiadać o kwestiach społecznych i ekonomicznych.

Zakaz publikowania „Gazety Reńskiej” był próbą reakcyjnego rządu pruskiego odparcia ruchu demokratycznego. Omawiając ten temat nauczyciel może zastosować alegorię rysunkową o zakazie publikowania gazety: widzimy tam Marksa jako Prometeusza po zakazie „Gazety Reńskiej”, przykutego do prasy drukarskiej; pruski orzeł trzymany na smyczy przez ministra kultury Eichhorna w gryza się w wątrobę Marksa; u stóp Prometeusza leżą skarżąc się miasta nadreńskie, które pozbawiono ich organu prasowego.

Filozoficzny wniosek, jaki Marks wyciągnął znany jest z jego li-

² Ibidem, t. 21, Warszawa 1969. s. 296.

stu do Rugego z września 1843 roku: *Aforyzmy Feuerbacha nie odpowiadają mi tylko w tym punkcie, że zbyt wiele wskazuje on na religię, zbyt mało zaś na politykę. Jest to jednak jedyny sojusz, kiedy filozofia może stać się prawdą*³.

Wykładowca filozofii nie powinien zatem ograniczyć się do tego, by stosując karykaturę *uczynić wykład bardziej interesującym*, powinien on raczej wykorzystać spontaniczne zainteresowanie audiowizualnymi środkami nauczania, by wprowadzić jako zasadę studiowania jedność filozofii i polityki. Tego związku nie może on po prostu wymienić i rozważyć teoretycznie, lecz winien ukazać go jako coś, co odkryte zostało w walce o postęp społeczny, prowadzonej przez największego syna niemieckiego narodu, a co w naszej epoce jest w najwyższym stopniu aktualne.

3. HISTORYCZNA MISJA KLASY ROBOTNICZEJ — SFORMUŁOWANA PO RAZ PIERWSZY W „ROZNIKACH FRANCUSKO-NIEMIECKICH”

We wrześniu 1843 roku Karol Marks pisze list do Arnolda Rugego. Chce wraz z nim wydawać nowe czasopismo, chce *przez krytykę starego świata odkryć nowy*. A w ważnym artykule *Przyczynki do krytyki heglowskiej filozofii prawa*. Wprowadzenie Marks pisze: *Jak filozofia znajduje w proletariacie swą broń materialną, tak proletariat znajduje w filozofii swą broń duchową*⁴. Zadanie polega na tym, by obalić wszelkie stosunki, w których człowiek jest istotą poniżoną, ujarzmioną, opuszczoną i godną pogardy⁵, wreszcie: *Głową tej emancypacji jest filozofia, jej sercem — proletariat*⁶.

4. SPORY W LOKALU REDAKCJI

Poglądy młodoheglistów i Marksa rozeszły się w kwestii oceny roli proletariatu w rozwoju historycznym świata. Kontrowersyjna była ocena powstania tkaczy śląskich (lata 1844): Ruge nie przypisywał powstaniu szczególnego znaczenia. *Nieemożliwe jest — powiadał — w tak niepolitycznym kraju jak Niemcy ukazywać partykularne klęski w poszczególnych okręgach fabrycznych jako sprawy ogólne, cóż dopiero jako powszechną szkodę dla całego cywilizowanego świata*. Ruge posunął się nawet do twierdzenia, że *takie powstania jak śląskie, umacniają jedynie stary porządek filistrów i odsuwają pojawienie się ruchu powszechnego*. Marks odrzuca punkt po punkcie poglądy Rugego. Ukazujące się w Paryżu, „Vorwärts!” ocenia (po sporach w redakcji) powstanie jako po-

³ K. Marks, F. Engels: *Dziela Wybrane*. T. 1, Warszawa 1962, s. 419.

⁴ Ibidem, s. 21.

⁵ Ibidem, s. 15.

⁶ Ibidem, s. 21.

czątek rewolucyjnej walki niemieckiego proletariatu przeciwko kapitalistycznemu wyzyskowi.

Późniejszy współbojownik Karola Marksa i Fryderyka Engelsa Wilhelm Wolff pisał dobitnie w „*Pariser Zeitung*”: *Aby doszło do tego, by zniknęły u nas przeciwieństwa pomiędzy właścicielami i pozbawionymi własności, bogatymi i biednymi, wykształceniem i niewiedzą, będzie prawdopodobnie musiał zostać doprowadzony do końca przez pracującą masę dramat, długie cienie którego ujrzeliśmy w lecie w Górach Sowich; zaślepienie posiadaczy bowiem, zwłaszcza zaś ich utytułowanych przedstawicieli jest zbyt duże, aby można było mieć nadzieję na pokojowe rozwiązanie problemu społecznego*⁷.

Dla filozofa — jako że nie uczy on historii — ważny jest wniosek, wyciągnięty z powstania tkaczy śląskich: minęło jedynie niewiele miesięcy od momentu gdy Karol Marks opublikował swe odkrycie materializmu historycznego, a oto historia przynosi wydarzenie, które teorię potwierdza.

Tego rodzaju poznanie tym bardziej wnika w umysł, im plastyczniej, żywiej przedstawione zostają fakty, zawsze mocno powiązane ze ścisłymi sformułowaniami teoretycznymi.

IV. WNIOSKI KOŃCOWE ODNOŚNIE KSZTAŁTOWANIA PROCESU DYDAKTYCZNEGO

Zaprezentowany tu, w skrócony sposób, fragment dydaktyki (w realnym cyklu zajęć należałoby doprowadzić sprawę aż do *Manifestu komunistycznego* pod kątem *zespolenia filozofii z ruchem proletariatu*), pozwala na następujące twierdzenia podsumowujące:

- podwyższanie własnych kwalifikacji przez nauczyciela jest pierwszą przesłanką, by mógł on swobodnie panować nad swoim przedmiotem. Zaliczamy tu również opanowanie najnowszej literatury;
- znajomość i stosowanie audiowizualnych środków nauczania;
- pogłębienie i rozszerzenie wymiany doświadczeń w pracy koncepcyjno-dydaktycznej.

Wykładowca filozofii jest w ten sposób w stanie silniej kształtować świadomość historyczną studentów i tym samym jeszcze bardziej odpowiadać wymogom naszych czasów.

Każdy nauczyciel filozofii w studium podstaw marksizmu-leninizmu zobowiązany jest w każdym wykładzie przekonująco ukazywać jedność polityki i nauki, teorii i praktyki *zachęcając tym samym studentów do pogłębionego studiowania klasyków, uchwał naszej partii i histo-*

⁷ W. Biittner: *Weberanfstand im Eulengebirge 1844*. Berlin 1982, s. 34.

*rii ruchu robotniczego naszego narodu*⁸, wskazał Sekretarz Generalny Komitetu Centralnego NSPJ towarzysz E. Honecker na naradzie sekretariatu KC NSPJ z pierwszymi sekretarzami Komitetów Powiatowych NSPJ, w dniu 6 lutego 1987 roku.

Tłumaczył:
Miroslaw Skwieciński

⁸ „Neues Deutschland” nr 7/8, luty 1987, s. 8.